
KÖZÉPKOR ÉS KORA ÚJKOR

Központok és perifériák a középkori egyházban Tanulmányok egy régi kérdés új megvilágításához

Az egyháztörténet iránt érdeklődő kutató vagy egyszerű olvasó a recenzióban bemutatásra kerülő könyvvel¹ egy terjedelmes tanulmánykötetet vehet a kezébe, amely a Göttingeni Tudományos Akadémia Filozófiai-történeti Osztályának² sorozatában jelent meg. A kötet kiadásának apropóját egy 2006 januárjában a római Német Történeti Intézetben megrendezett konferencia adta, amelynek a középpontjában a pápaságnak az érett középkorban végbement felemelkedése állt, amely folyamat során a pápák először „kiléptek a város falai közül”, majd egyetemes vezető pozícióba kerülve az egyház homogenizálásába kezdtek. A kötetben a konferencián elhangzott előadások írott verziói olvashatók, kiegészülve egy „új” tanulmánnyal, amely a salzburgi érsekséggel kapcsolatos kérdéseket igyekszik megvilágítani.

A kötet összesen 13 tanulmányt tartalmaz (a 12 német nyelvű mellett egyedül *Nicolangelo D'Acuntio* Lombardiával kapcsolatos tanulmánya olasz nyelvű), amelyeket a szerkesztők két nagyobb témába soroltak be, aszerint, hogy az egyház római centrumát, vagy annak perifériáját vette bennük vizsgálat alá szerzőjük.

Ez alól kivétel a szerkesztők (*Jochen Johrendt* és *Harald Müller: Centrum és periféria- A csere folyamata, a latin egyház beavatkozása és centralizációja az érett középkorban*) bevezető munkája. Ez azzal indokolható, hogy a szerzőpáros, ahogyan azt címadásuk is mutatja, a konferencia alapját adó egész témakört áttekintette, bemutatva azt, ami már ismert, és az addigi hiányosságok tudatában felvázolva a megválaszolandó kérdéseket. Például azt, hogy mit jelenthetett egy XII. századi püspöknek Lengyelországban vagy Franciaországban egyetértésre jutni a pápával? Milyen visszhangot keltettek a pápai igények? stb. A tanulmány egyik legizgalmasabb része

1. Jochen Johrendt, Harald Müller (Szerk.): Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpapsten bis zu Innozenz III. Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2008.

2. Neue Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Philosophisch- Historische Klasse, Neue Folge, Band 2.

maga a két alapfogalom, a centrum és a periféria tisztázási kísérlete, amivel kapcsolatban itt is hangsúlyozni kell, hogy ezen fogalmak nem földrajzi értelemben értendők. Sokkal inkább a szellemi, belső távolság határozta meg egy hely központiságát vagy periférián állását, hiszen *'ahol a pápa, ott van Róma'* (*ubi papa ibi Roma*). Végül meg kell még említeni, hogy a szerzők elsődleges érdeklődési területe az, hogy a pápaság hogyan és milyen eszközökkel próbálta univerzális igényeit érvényesíteni, illetve milyen eredményekkel járt maga a folyamat.

A centrum kérdéseivel foglalkozó első részt *Lotte Kéry* tanulmánya (*Dekretális jog a centrum és a periféria között*) vezeti be, melyben a szerző a kánonjog és hozzá hasonló jelentőségű dekrétumok elterjedését vizsgálta, illetve azt, hogy a jogászok növekvő befolyására és az ebből következő szükségletekre hogyan reagáltak a pápák. Természetesen ezzel a témával kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül a különböző gyűjtemények szerepe, amelyekkel kapcsolatban sok gyűjtő és megbízóik szolgálták a pápai jogok érvényesülését, ahogyan arra Kéry is rámutatott.

Thomas Wetzstein tanulmányában (*Ahogyan az urbs orbis-szá vált. A pápaság szerepe az új kommunikációs terek létrejöttében az európai érett középkorban*) arra kereste a választ, hogyan változott meg a korábbiakhoz képest az a közeg, amelyben a pápaság által generált folyamatok lejátszódtak. Az integráció, a kapcsolatok, a homogenizálódás egy új kommunikációs térben ment végbe, ami azzal az eredménnyel is járt, hogy a korábbi perifériaterületek „közelebb kerültek” a pápasághoz. Mindez a későbbi szkimákban Róma püspökeinek is a segítségére volt.

Claudia Zey munkájában (*A pápák szemei. A pápai legátusok tulajdonosságairól és megbízásairól*) a pápai legátusok működését mutatja be, akik mintegy a „pápák szemeiként” működtek az érett középkorban. Megvizsgálta, hogyan sokszorozták meg küldötteik által a pápák a tekintélyüket, illetve hogyan segítették őket elképzeléseik végrehajtásában és a számos nehézség folyamán. Mindenképpen meg kell említeni még a tanulmány azon részét is, amelyben Zey az elveket, elvárásokat és képességeket keresi, amelyek alapján a pápák kiválasztották küldötteiket a különböző feladatokra.

Az utolsó tanulmány ebben a részben *Harald Mülleré* (*Döntés tudakozódásra. A delegált bírók mint összekötőláncszemek a Kúria és a régiók között, illetve mint a pápai tekintély fokmérői*), amelyben a kiküldött bírók működését és hatását vette vizsgálat alá, amely aspektusokat eddig leginkább csak a regionális kutatások érintettek. Általános értelemben jelentőségüket a következő jellegzetességek adták: a delegált bírók segítették az egyes területek közeledését Rómához (többféle értelemben is), intenzíveb-

bé tették a kapcsolatokat, illetve hatottak a helyi eljárások és jog fejlődésére. Különösen jelentős szempont, hogy a bírák a helyi peres felek kérésére végezték munkájukat. A szerző következtetése tehát, hogy a küldött bírók működésükkel új legitimációs aspektusként növelték a pápai befolyást az adott területeken.

A tanulmánykötet második, terjedelmesebb részébe az egyház központjából nézve „perifériának” számító területek különböző esetei kerültek be. *Ingo Fleisch*, az Ibériai-félszigettel kapcsolatos jellegzetességeket vizsgáló tanulmányával kezdődik (*Róma és az Ibériai-félsziget: a pápai legációk és küldöttségek személyi összetétele a XII. században*). Fleisch a kereszténység határvidékén álló terület komplex kapcsolatait Rómával elsősorban a kiküldött bíróságok, illetve különböző követek és legátusok működése alapján vizsgálta meg. Ehhez a kutatáshoz a *'Historia Compostellana'* különösen nagy forrásbázist biztosított számára. A tanulmány fontos és terjedelmes részét képezik a különböző legátusok (mindenekelőtt Hyacinth, a későbbi III. Celesztin pápa és környezete) közötti kapcsolatok, egymásra hatások, illetve annak a vizsgálata, hogy milyen kritériumok alapján nevezték ki az egyes követeket és legátusokat. Végetetül fontos megemlíteni, hogy a legátusok hispániai működésének Rómára való visszahatásait és az ibériai klerikusok pápai udvari tevékenységét is próbálta megvilágítani a szerző.

Przemyslaw Nowak tanulmányában (*Gniezno lengyel egyházi tartománya és a Kúria a XII. században*) Lengyelország, azon belül is a gnieznoi érsekség helyzetével foglalkozott, amely a XII. században különlegesnek mondható, mivel jóval több pápai legátus érkezett a területre ebben az időben, mint más kelet-európai államokba. Ennek ellenére azonban a kutatást eléggé megnehezíti a szerény forrásbázis. Nowak a legátusok tevékenysége alapján arra a következtetésre jutott, hogy Lengyelország mindezek ellenére is inkább periféria maradt, a pápaság és a Lengyel Királyság kapcsolatai csak III. Ince pontifikátusától kezdve váltak intenzívebbé.

Nicolangelo D'Acuntio tanulmányában (*Róma egyháza és Lombardia egyháza: Próbálkozások és kísérletek a központosításra a XI–XII. században*) Lombardia és a Milánói Érsekség helyzetével foglalkozott. A lombardiai anyag számos példát kínál annak bemutatására, hogy milyen ellenállásba ütköztek, ütközhetek a pápai elképzelések. A változatos kapcsolatok alakulásában Milánó ellen tudott állni a római igények egy részének, nem alakulva ezáltal perifériává a centrum közelében. A pápáknak ugyanakkor gyakorlatiasan kellett hozzáállniuk ehhez a problémához, amit például a püspök- és érsekkinevezések, illetve a lombardiai bíborosok működése is igazol.

Jochen Johrendt (Kivételes eset az ajtók előtt: Kalábria és a pápaság) Kalábria és a pápaság kapcsolatát vizsgálta a pápai oklevelek, pápai utazások, legátusi megbízások, delegációk és a különböző felszentelések kezelése által. A dél-itáliai helyzet különlegessége, hogy egy Itáliában lévő terület a földrajzi távolság ellenére mégis „messze” volt Rómától, a terület heterogenitása pedig erősítette a széttagoaltságot. A görög, bizánci, az arab és a normann hagyományok miatt egészen másképp kellett a pápáknak a területhez viszonyulniuk, mint például a komoly hagyományokkal rendelkező Milánó esetében, vagyis tulajdonképpen egy új rendszert kellett létrehozniuk, ahogyan azt a különböző példákkal, köztük a püspöki hivatalok kezelésével Johrendt szemléltette.

A következő tanulmányban *Rainer Murauder (Egyházi bírászkodás és az új jog recepciója a Salzburgi Érsekségben a XII. században)* a Salzburgi Érsekség területén vizsgálta meg az egyházi bírászkodás működését, különös tekintettel az ítélezési gyakorlatra, a tartományi és kisebb zsinatokra, illetve az érsek bírói működésére. Természetesen nem hagyva figyelmen kívül a pápai kiküldött bírók és más megbízottak működését, illetve az új jogi fogalmak és terminológiák elterjedését sem.

Stefan Weiß kutatásában (*Pápa és kancellár. A pápaság és a kölni érsek a XII. században*) a pápai bíborosi kollégium megfelelőjét kereste a Német-Római Birodalomban, és a birodalmi egyház szerkezetében találta meg a keresett párt, a Kölni érsekség példáját kiemelve. A kölni érsekek, akik mellette az itáliai kancellári címet is viselték hamar elkezdték követni a pápai szokások mintáit, amit különböző intézkedéseik is bizonyítottak. A római befolyás leginkább 1122 és 1159 között volt domináns.

Rolf Grosse cikkében (*A francia egyház és a Kúria a XII. században*) Franciaország egyházát mutatja be, vagyis azt a területet, amely a XII. században valószínűleg leginkább pápai befolyás alatt állt a kötetben érintett területek közül. Különösen jelentős, hogy a francia klérus a XII. század eleje óta (1107-től) az egyik legfontosabb támogatója volt a pápai elképzeléseknek. Sőt, francia pápa, II. Callixtus ült Szent Péter trónján ebben az időben, számtalan klerikust képeztek Franciaországban, és a pápák Itálián kívüli utazásai legtöbbször szintén ide vezettek. A kapcsolatok jelentőségét mennyiségileg bizonyítja az oklevelek száma, vagyis az, hogy az időszak pápai okleveleinek majd' egyharmadát franciaországi címzett számára állították ki. Természetesen ebben a tanulmányban is foglalkozott a szerző a kapcsolatok egyik legfontosabb gyakorlati aspektusával, vagyis a legátusok, a küldött bírók és az egyházi jog kérdésével.

A kötet legutolsó tanulmánya *Klaus Herbers* tollából származik (*Az egyesítés és a centralizáció szolgálatában? A pápaság és a „perifériák” az érett középkorban – végső megjegyzések és perspektívák*). Művében a szerző egy történeti és elméleti bevezető (a Dictatus Pape szerepe az eseményekben, illetve a centrum és a periféria kapcsolata) után sorra veszi a kötet összes tanulmányát, bemutatva azok kérdésfeltevéseit, eredményeit és válaszait. Végezetül a centrum-periféria viszonytal kapcsolatban meghatározza a konferencia és a tanulmányok alapján a további kérdéseket, átértékelendő feladatokat (pl. a határok újra-meghatározása, a különböző régiók hasonlóságainak bemutatása; a centrum és a periféria időbeli változásai, a centrum fogalmának újradefiniálása). Végül pedig bemutatja a kutatás módszereit (pl. a pápai elképzelések megvalósításának eszközeit, a különböző normákat és értékeket, a folyamatok intenzitását, illetve a személyi összefonódásokat és egymásráhatásokat kell vizsgálni), funkciókat (pl. a periféria változása, alakulása a pápai hatásra) és a következtetéseket (pl. a kulturális konfliktusok fejlesztő hatása és produktivitása).

Összegezve tehát elmondható, hogy ugyan nem ismerhetünk meg pontos és egzakt centrum- és periféria-definíciókat, azonban a kötet ennek ellenére is kiválóan használható a kutató számára, aki a XII. század Európájának egyházi viszonyaiban kíván elmélyedni. Különösen jelentőssé teszi, hogy olyan lehetőséget biztosít az olvasó számára, amely egy kötetben ritkán adatik meg, mégpedig azt, hogy a különböző területeken lezajlott folyamatok viszonylagosan összehasonlíthatóvá válnak. Természetesen a kötet jelentősége nem merül ki a sokszínűségben. Az egyes tanulmányok természetesen azok számára is kínálnak érdekességeket, akik csak bizonyos területek (pl. Dél-Itália) vagy jelenségek (pl. a legátusok működése) témájában érdeklődnek a kutatás legújabb eredményei iránt.

Jochen Johrendt, Harald Müller (szerk.): *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* (Római centrum és az egyház perifériája. Az egyetemes pápaság, mint az egyház vonatkoztatási pontja III. Ince pontifikátusáig.), Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2008. 356 oldal.

Barabás Gábor